

Hekaýa hakynda hekaýat

Category:

Ertekiler, Goşgular, Hekaýalar, Kitapcy, Powestler, Romanlar, Söhbetdeşlik, Sözler

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Hekaýa hakynda hekaýat HEKAÝA HAKYNDA HEKAÝAT

■ Ýazyjy Kömek Kulyýew bilen döredijilik söhbedi

Eger bir kişi ýanyma gelip: «Döredijilik adamlary bilen söhbetdeşlik ýazmak adatça näçeräk wagtyňy alýar?» diýip sorasa, tejribäme daýanyp, iki, belki, üç dürli jogap bererdim. Sebäbi aýdymçydyr aktýor, nakgaşdyr ýazyjy bilen ýazylýan söhbetdeşlikleriň her biriniň öz ugry bar. Sungat adamy bilen söhbetdeşlik ýa-da olar hakynda oçerk ýazjak kişä edebiýatdan, sungatdan umumy sowatly bolmak bilen bir hatarda gahrymanynyň döredijiligine beletçiligem gerek. Aýdymçynyň aýdýan aýdymalaryndan, aktýoryň janlandyran keşplerinden habarlylyk gerek. Başyna baran işiňde iň köp wagty talap edýäni bolsa, ýazyjy bilen söhbetdeşlik.

Bu sananlarym umumy şertler. Heniz ýazylmadyk, sebäplerimi düşündirip bolmaýan şertleriňem telimsi bar.

Halypa ýazyjymyz Kömek Kulyýew bilen mundan birnäçe ýyl ozal başlan söhbetdeşligimizim soňky nokadyny şu çaka çenli goýmadygymyzyň hem sebäbi şular bolarly. Göwnüme söhbetdeşligimiziň bir ýeri kem kakýan ýaly bolup mazamy alyp duransoň bu iş şu güne galdy. Şol egsiklik henizem ýazgymyzy terk edop gidendir diýjek däl. Muňa garamazdan, göwnüňdäkä ýetmäge bir ömür azlyk edýärkä, söhbetdeşligimim soňky nokadyny gysganyp ýörşüm uslyp däl eken. Goý, okyjy meniň şertli goýan nokadymy henizem nokat diýip okamasyn-da, kese otur diýip hasap etsin. Bir gün geler, ynhaN söhbediň yzyny dowam ederis. Häzirlikçe halypa ýazyjymyz bilen uzyn söhbedimiziň gysga parçasý şu.

M.B.: – Size duşsam, soraýyn-la diýip ýördüm, Kömek aga.

Uniwersitetiň gapysyndan talyp bolup ätlän ýyllarymyzdan bäri kän eşiden sözümyz bar. «Millilik gowy eseriň ýüzüniň nurudyr. Eseriň milliligi egsik gelse, onuň ýüzüniň tuwagy syrylan ýaly bolaýýar» diýýärler.

Şu gürrüňiň jany barmy ýa-da bu ýazyjy üçin näderejede möhüm? Söhbedimizi şundan başlaýaly?

K.K.: – Hä, neme-dä bu, eseri okan adama «Şuny-ha, türkmen ýazyjysy ýazan bolsa gerek» diýdirip bilýän bolsa, şol milli bolýarmyka diýýäris. Millilik eseriň süňňünde bolmaly. Aýdaly, gahrymanlaryňa silkme telpek geýdirip, egnine gyrmyzy don atanyň bilen, agzyna gadymy türkmen sözlerini salyp bereniň bilenem däl-de, gahrymanlaryň häsiýetlerinden çykmalymyka diýýäris. Dogrumy?! Türkmen mahsus ýa-da mahsus däl diýip, ýöne ýere aýdylanok-da. Hemmämiz edebiýatyň içinden geçen adamlar. Köpimiz rus edebiýatyny okadyk. Görýäňmi, şol okan eserlerimizde «bäh» diýdiräýýänje öwürümler bar. Şolara meňzeş öwürümleri biziň ýazyjylarymyzam edýär arasynda. Ýöne şol öwürüm türkmençe bolmaly. Şol gahrymanyň hereketleri türkmenin hereketleri bilen bap gelýärmä, gelenokmy, üns bermeli. Aýtjak bolýan pikiriň näçe täsirlem bolsa, şu-ha türkmen gelişmez diýdirjek bolsa, şondan saklananyň ýagşy.

Ýene-de bir zat bar. Men şu hekaýamy milli etjek, bu hekaýamy milli etjek däl diýibem bolmaz. Adamyň alan terbiýesinde, gören görümünde, ruhunda millilik oturan bolsa, ondan gaçyp gutulmarsyň. Zandyňda bolmasa, ene süýdi bilen geçmese, eseriňi milli edip bolmaz. Ynha, Markesiň, Borhesiň ýa dünýäniň beýleki ýazyjylarynyň eserlerini okaýarsyň welin, birhili türkmen adamy ýazan ýaly-da. Gahrymanlary dagysy hem öňden görüp ýören ýa oglanlykda obada bile oýnan, bile ösen adamlaryň ýaly.

– Şahyrlar goşgy ýazanda hyýalyna berlip, gödegräk aýtsak, «urdumşalyk» edýär. Prozada bu mümkinmi? Logikany, reallygy, romantikany biri-birine garmak?

– Aslynda romantika diýlende, derrew poeziýa, realizm diýlende, proza göz öňüne gelýär. Şonuň üçin şahyryň

hyýalbentligi poeziýanyň jüpüne düşse-de, prozada amanat geler durubiýr. Eger prozada beýle hyýalbentlik edesiň gelse, gahrymanlaryň birini bir töwra adam edip, diliň ujundaky dyzmaç sözleriňi şoňa diýdiriberseň bolar. Ana, ýazyjy şol häsiýetine çapraz gelýän gylykly gahrymany bilen ylalaşmanam biler. Aýdaly öz pikirlerini, durmuş ýörelgelerini, ol gahrymany garşam goýup biler. Düýpden ters gelýän zatlar onuň gahrymanlary aýdyp bilerler, dogry dälmi?! Hemme gahrymanyna öz häsiýetini berip oturjak bolsa bolmaz-a. Eserdäki gahrymanlaryň hersiniň öz pikirini aýtmaga awtoryňkyça hukugy bar. Gahryman hakyky bir adamyň obrazy boljak bolsa, onda olam ýazyjynyň özi ýaly adam-da, dogry dälmi?! Öz pikirini bolup biler.

– Dogry düşünen bolsam, siz ýazyjy özüniň halamaýan gahrymanym esere salyp biler diýýärsiňiz. Öňem bir ýola şolar ýaly gürrüňçilikde siziň galamdaşlaryňyzyň biri: «Ýaramaz adamlaryň dünýä inmesi-inmezligi meniň elimde däl. Ýöne ýaramaz gahrymanyň esere girip ýa girmezligi meniň elimde. Şonuň üçinem esere ýaramaz gahrymanlaryň aýagynam sekdirmeli däl» diýipdi. Şol sözem-ä biçem däl.

– Ýok, men-ä neme diýýän, ýazyjy diýilýän adam ilki bilen durmuşdan ugur almaly diýýän. Ähli eserleriň gönezligi durmuşdan bolmaly. Hekaýalaryň durmuş bilen deňäp görmeli. Okyjylaryň ýüregini awlaýjak zat ýazjak bolsaň, durmuşdan örküňi üzmeseň ýagşy. Okyjy eserde öz häsiýetlerini, öz başyndan geçýän zatlary, öz pikirlerini göreňde, oňa ýüregini açýar. Ýazyjynyň diýýän zatlary onuň üçin hyýaly zatlar bolsa... Ana, şolar ýaly zatlar bolsa okyjy bilen ýazyjynyň arasynda böwer döredýär-dä. Durmuşdan gaýtmaly diýýänimiň sebäbi, durmuşyň ajysam bar, süýjüsem, dogry dälmi?! Erbedem bar, gowusam bar. Seniň ondan gaçyp gutuljak gümanyň ýok. Adamyň özi gapma-garşylykly ýaradylan zat. Şol gapma-garşylyklary seniň eseriňde görkezmeň, oň gyzygy bolmazmyka diýýän, dogry dälmi?!

– Dünýä belli ýazyjylaryň birinde: «Edebiýat durmuşyň nusgasy

däl, durmuş – edebiýatyň nusgasy» diýen kysmy söz bar. Onsoň, bu aýdýanlaryňyz gümürtigräk gelenokmy?

– Iki tarapam dogry. Edebiýatyň baş wezipesi, maksady adamlary gowluga ündemek. Okyjyny gowluga imrindirmek isleseňem, biriniň sözi bar: «Edebiýat bolan zatlar hakynda däl-de, bolup biläýjek zatlar hakyndaky ylymdyr» diýýär. Onsoň, bolup bilmejek zatlary aýdyp nädip okyjyny özüňe çekersiň.

– Halypa, bagyşlaň welin, meniň pikirimçe, okyjylara bolup biläýjek zat hökman däl. Näme, hindi kinolaryndaky ertekileriň zähresini ýarýan wakalara garaçynymyz bilen ynanyň, obalarymyzdaky kinoklublaryň gaty otyrgyjynda ikindinden baryp oturýan günlerimiz ýaňy dälmi?

– Ol dogry. Ýöne edebiýatda-da, kino sungatynda-da käbir eserler bar. Olar diňe güýmenje, wagt geçirmek üçin. Emma hakyky edebiýat okyjy bilen okyjynyň derdini paýlaşmaly, dogry dälmi?! Men-ä adamy birki sagatlyk güýmäp, soňam hol, gyra atykan zady hakyky eserem, edebiýatam hasap edemok. Gowy eser soňam ýadyňda galmaly. Edebiýat okyja akyl satmaly däl-de, bir zatlar, nähili düşündirsemkäm, garaz, bir zatlar bermeli. Ýazyjy adaty adamlardan üýtgeşik adam däl. Ýazyjy okyjylardan artykmaç bilenok. Ýöne ol hemme kişiniň diliniň ujunda duran, ýöne aýtmagyň tärini tapman duran zady aýdyp bilýän, ýazyp bilýän adam.

Gürrüňçilikde şeýle dilewar adamlary görýänsiň, oturylyşyklarda, märekelerde бүтін jemendäni agzyna aňkardyp oturandyr. Olar gürrüň berende şeýle bir suhangöýdir welin, ýazmaly bolsa tykyrap durandyrlar. Ana, şol ýerde ýazyjynyň işi başlanýar, dogry dälmi?!

– Eserde iň möhüm ýük sýužetiň-ýordumyň egnine düşýärmí ýa süýji diliň, häsiýetli gahrymanyň boýnuna?

– Bularyň biri beýlekisinden gaýry goýar ýaly däl. Ählisi esasy. Emma sýužet-ýordum meselesi köp ýazyjylaryň kösenýän ýerimikä diýýärin. Özümem kän kösendim, häzirem duýýan.

Okyjyny eseriň ahyryna çenli sydyrman alyp gidýän, okadýan zat sýužet. Sýužet başly-barat, bir ýeri Halaba, beýlekisi Şirwana çekip dursa, häsiýet açmakda, dil meselesinde, tema saýlamakda näçe ussadam bolsaň, işiň ilerlemez. Wakalary üzüp bolmaýan zynjyra düzmeseň, okyjy seniň eseriňdd karar tapmaz. Ilkinji on sahypaňda sabry sabar. Durmuşda sýužet bol, ýöne olar dagynyk. Ýazyjynyň wezipesi şol dagynyklygy bir sapaga düzmek. Özem ol wakalar hälki bir tiňňildi bolmaly däl-de, nowella häsiýetli bolmaly. Başarsaň, eseriň her ädiminde wakalary okyjynyň oslamadyk tarapyna sary aýlap goýbermeli.

– Halypa, ýene-de sözüňizi bölmeli boldum. Wakalaryň ugruny bir saga, bir sola aýlap oturmagyňyz, «elimden gelýär» diýip, eserdäki wakalary dartdyryp kirşe döndermegiňiz okyjyny otdan alyp, suwa urmazmy? Sen okyjyny gyzykdyrjak bolup, ýordumy dartdyryp otursaň gaşa bejerjek bolup, göz çykaranyňka meňzäýmesin. Durmuşda şeýle-de dartgynlylyk ýeterlik ahyry. Sen oňarsaň okyjyny biraz köşeşdirseň näder?

– Menuň düşünişime görä, bizi okadyşlaryna, öwredişlerine görä, eseriň başlangyjy hem-de jemlemesi bolmaly. Şol başlangyjam eseriň dowamynda ýitip-ýitip gitse-de, ahyrynda şol deslapky waka çözgüt bilen baglanyşmaly. Şonuň üçin dartgynlylyk bolmasa, ol eser gyzykly bolmaýar. Bu aýdýanymy Tolstoýdanam häli-şindi eşidersiň. Dartgynlylyk diýen zada erbet manyda düşünmeli däl. Ol gowy hem bolup biler.

– Kömek aga, indi eserde köpsözlülük meselesine degsek. Häzir häli-şindi «Adamlar öňküsi ýaly kitap okanoklar. Tolstoýy, Balzagy, Dostoýewskini, Berdi Kerbabany, Hydyr Derýany elinden düşürmän oturan adama duşjak gümanyň ýok» diýip zeýrenýärler. Ýöne XXI asyryň adamyndan munuň üçin öýkelemek dogrury, beri?!

– Häzir birentek okyjy gyzykly zat okasy gelse, henek, akylly zat islese nakyl okaýar oňaýýar. Bu günki günüň okyjysynyň talabyna görä, eserde ýekeje ýük urulmadyk sözlem bolmaly däl.

– Şu meseläniň üstünde menem kän «kelle döwdüm». Dogrudanam,

dünýä boýunça beýik ýazyjy diýilýänleriňem eserinde şeýle artykmaç sözlemler kän. Şol eserlere aýdyljak bolunýan pikiri häzir kän gysbam aýdyp boljak-da. Olaram aklyly çatman-a beýden däldirler. Bilmedim welin, öz döwründe şeýtmek zerur bolandy-da. Galyberse-de ol döwürler häzirki ýaly kino, telewizor, internet ýok. Özümizem Beki Seytegiň «Doganlar» romanyny, Hydyr Derýanyň «Ykbal» romanynyň dört kitabyny elden-ele geçirip okapdyk. Belki, şonuň üçin şeýdilendir. Häzir özüm-ä şony oňlamok. Uzyn eserleri irginsiz okamak okamaga werziş bolmadyk kişi üçin duranja bir hupbat. Ýöne, ine, ýaňky diňe nakyllary, hem anekdotlary okap ýörýän okyjylara-da men-ä, hä diýjek däl. Iň gyzykly henegiň ýa häzirki aýdylyşy ýaly, anekdotyň ahyrynda ýekeje özüne çekýän sözlem bolýar. Anekdotda gowy bir eseriň diňe başlangyjy bar. Häli sözümiň arasynda gowy eserleriň öwredijilik häsiýeti bolmaly diýipdik. Çaga bir zatlar öwretjek bolanymyzda ýekeje sözlemde ony eýtme, muny beýtme diýip oňayamyzok ahyry. Näme üçin beýtmeli dældigini dürli wakalaryň üsti bilen tasa getirýäris. Esasy aýtjak pikirimize aýlap-aýlap barýarys.

Edebiýatyň žanrlarynyň ählisi bir zerurlyk bolup dörän. Romanyň öz ýeri, degişmäniň öz ýeri, pýesanyň öz ýeri, goşgynyň öz ýeri bar. Şonuň üçinem hekaýalar, powestler, romanlar hökman gerek. Elbetde men roman diýenimde bir kitaby dolduryp duran eseri däl, Borhesiňki, Murakaminiňki ýaly eserleri göz önüne tutýaryn.

– Edil häzir «Häzir ýüzüň utanman okyja hödürläp biljek baş eseriň adyny tut» diýseler, haýsy eserleriň adyny agzardyň?

– Rus şahyry Mihail Swetlowyň bir gowy sözi bar. Ol «goşgularymyň biri marşal, ikisi general, beýlekileriniň näme çininiň bardygyny bilemok» diýýär. Şonuňky ýaly aýtmaly bolsa, özümiň gaty höwes edip ýazan «Iki sallançagyň arasy» atly eserimi aýdyp bilerin. Onsoň «Garlawajyň gaýy», «Gumda», «Karsaky» atly hekaýam bar. Galanynyň atlary ýadyma düşmese-de, iklän-üçlän ýok dälmiä diýýärim. Galanynam näme, okyjy bilýär diýen ýaly.

– Kömek aga, mundam kyrk ýyl ozal Hydyr ata öňüňden çykup: «Ýazyjylykdanam, şahyrçylykdanam isledigiňçe paý bereýin, saýla» diýen bolsa haýsyny saýlardyň?

– Ýaşkak goşgy ýazyp meşhur bolmagy arzuw edenem bolsak, Göroglynyň üç dilegini aýdyp, «ýene bir dilegim galdy» diýşi ýaly, şahyrçylygu gaty çyndan dilemändiris öýdýän. Dogrusy, proza geçip ýalňyşmandyrýsam. Sebäbi şahyrçylyk, ýazyjylyk diňe bir zehiniňe däl-de, öz häsiýetiňe bagly bolarly. Zandyňda şahyr, zandyňda ýazyjy bolup dogulmaly bolaýmasa. Şonuň üçin özüm-ä saýla diýilse, ýene kyssany saýlanymy biçem görjek däl. Her zat ýazyp görýäris, drama-da, kinossenariý-de, goşgam ýazyp görýäris welin, ýene aýlanyp-dolanyp, köne gazygymyza – proza gelenimizi kem göremzok.

– Bu günler näme ýazýaňyz?

– Neme, başdan sen-ä göni sowal berýäň, menem dogry jogap bermeli etdik-dä. Şertimiz şonun ýaly-da başdan. Welin... Meniň bir nemäm bar. Adam ýaşy gitdigiçe yrymçyl bolýar. Ýöne men muny köne tejribämden aýdýaryn. Pylan zat ýazýaryn, pylan zat ýazjak diýsem, şol bolanok. Men muny suratkeş dostlarymyň birküç sanysynda-da gördüm. Salamlaşmaga bararsyň welin, çekip oturan işiniň üstüne derrew bir zat ýapar ýa beýlesine öwrüp goýar. Tä dynýança görkezmez. Menem şeýle yrym edýärim. Şonuň üçin bu sowalyňa-da mende jogap ýok. Bir «Dek ýatamok, bir zatlar ýazýan» diýäýmesem. Dek oturanyb eline şeýtan taýak tutdyrmyş diýýärler. Ýazman ýörseň eliň çykýar gidýär, soň öwrülip gelmek kyn bolýar.

– Halypa, size soňky sowalymyz. Häzir «Käşgä, şu wagt pylan ýaş elimde bolsady, şeýle gowy eserler dörederdim» diýýäňmizmi?

– Ýaşlygyňda-ha hemme zady bileňok, bu ýaşda-da bilýän zatlaryň ählisi eliňden gelenok. Döretmek üçin haýsysynyň gowudygyny bilmämsoň, beýle arzuw edemok.

– Halypa, bizem siziň nähili gowy arzuwlaryňyzyň bardygyny

bilmämizsoň, olaryň ählisiniň hasyl bolmagyny arzuw edip,
täsin jogaplaryňyz üçin köp sagbolsun aýdýarys.

Söhbetdeşligi ýazga geçiren: Myratgeldi BERDIÝEW.

edebiyatwesungat Söhbetdeşlik